

Baltic Engagement
Centre for Combating
Information Disorders

BECID

FAKTIKONTROLLI JA DESINFORMATSIOONI REGULATSIOON BALTI RIIKIDES

KOKKUVÕTE

Mai 2024

TARTU ÜLIKOOLI KOORDINEERITAVA EL-I RAHASTATUD PROJEKTI (ID 118471)
TULEM 3.4

Jānis Buholcs | Vidzeme Rakenduskõrgkool
Anastasija Tetarenko-Supe | Vidzeme Rakenduskõrgkool
Sten Torpan | Tartu Ülikool
Andres Kõnno | Tallinna Ülikool
Vanessa Vortel | Tallinna Ülikool
Auksē Balčytienē | Vytautas Magnuse Ülikool
Ringailė Kasparaitė | Vytautas Magnuse Ülikool

Co-funded by the
European Union

[Raport, mille kokkuvõte on siia tõlgitud](#), annab ülevaate sellest, kuidas on Lätis, Eestis ja Leedus reguleeritud faktikontrolli ja teisi desinformatsiooni vastu võitlemise viise.

Balti riikidel on palju ajaloolisi ja poliitilisi sarnasusi: iseseisvumine pärast esimest maailmasõda, II maailmasõjale järgnenud nõukogude okupatsioon ja iseseisvuse taastamine 1990. aastate alguses. Samuti EL-i ja NATO liikmelisus alates 2004. aastast. Lisaks on kõigil kolmel riigil piir Venemaaga ja Venemaa püüab pidevalt mõjutada nende siseasju, mh ka desinformatsiooni kaudu. Tulenevalt sarnasest ajaloolisest kogemusest on Balti riigid rohkelt panustanud infokorruptusega seotud nähtuste uurimisse. Samas tuleb tunnistada, et nende riikide infokeskkonnad on arenenud erinevalt. See puudutab nii seadusi kui ka muid infokeskkonda käsitlevaid regulatsioone. Et Balti riigid on EL-i liikmed, mõjutab EL-i regulatiivne kontekst ka nende seadusi ja poliitikaid, aidates kaasa regulatsiooni ühtlustamisele. Siiski, nagu see raport näitab, on nii poliitikakujundajad kui ka teised huvipooled infokeskkonna reguleerimisele lähenenud erinevalt.

Balti riikides ei ole seadusi, valitsuse määrusi ega muid õiguslikult siduvaid dokumente, mis käsitleksid spetsiaalselt faktikontrolli, kuid enamasti toimub faktikontroll ajakirjanduse ja massimeedia regulatiivses kontekstis. Faktikontroll on seotud ka muude algatuste ja tegevustega, mis piiravad väärinfot, mida õigusaktid ja poliitikad Balti riikides tunnustavad probleemina. Väärinfo praktikate uurimine Balti riikides annab täiendavat teavet õigusliku ja poliitilise konteksti kohta, milles faktikontrollijad tegutsevad.

Aruandes käsitleme regulatsioone erinevatel tasanditel. Esiteks käsitleme õigusregulatsiooni ja uurime asjakohaseid seadusi, valitsuse määrusi, poliitikadokumente ja muid ametlikke dokumente. Teiseks vaatame üle 2022. aasta tugevdatud väärinfo vastase tegevusjuhendi rakendamise Balti riikides. Kolmandaks kirjeldame dokumente ja tegevusi, mis on seotud väärinfo vastu võitlemise, infokeskkonna tugevdamise ja meediapädevuse edendamisega väljaspool õiguslikku raamistikku. Viimane osa kirjeldab ajakirjanduse ja faktikontrolli eneseregulatsiooni, sealhulgas ajakirjanike ja faktikontrollijate eetikanorme ja professionaalseid standardeid.

Peamised järeldused:

1. Balti riigid on valinud erinevad lähenemisviisid väärinfo vastu võitlemiseks. Ühelt poolt saab seadustes käsitletavaid norme, mis käsitlevad huligaansust või avaliku korra rikkumist, rakendada väärinfo levitajatele. Teiselt poolt määratleb Leedu kriminaalkodeks väärinfo ja keelab selle levitamise selgesõnaliselt.
2. Seadusandjad kohandavad õigusraamistikku, et viia see vastavusse tänapäevaste väljakutsetega. Üks näide on 2024. aasta muudatus Läti kriminaalseaduses, mis muudab tehisintellekti abil valimiste manipuleerimise ebaseaduslikuks. 2024. aastal muutis Leedu oma kriminaalkodeksit, et keelata manipuleeritud sotsiaalmeedia kontode kasutamine, mis on suunatud põhiseadusliku korra, territoriaalse terviklikkuse, kaitse või muude riigi huvide kahjustamisele.
3. Balti riikides on ajakirjanduse ja meedia reguleerimine erinev. Lätis ja Leedus on olemas õigusnormid, mis kirjeldavad, millised peaksid olema ajakirjanduse professionaalsed standardid. See võimaldab ametivõimudel eristada legitiimseid meediakanaleid manipuleerivatest, kuid see tekitab ka riske ajakirjandusele. Eestis on selles osas vähem regulatsioone.

4. Balti riikidel on õigusnormid, mis võimaldavad neil blokeerida sisu, mis rikub seadusi (näiteks ohustab riigi julgeolekut või avalikku korda): juurdepääs teatud veebilehtedele võib olla piiratud ja teatud telekanalite levitamine keelatud (näiteks Venemaal põhinevad kanalid, mis on levitanud propagandat).
5. Oma poliitikadokumentides ja kommunikatsioonis on Balti riigid rõhutanud ühiskonna infovastupanuvõime tugevdamise tähtsust. Mitmetes poliitikadokumentides on osutatud väärinfost tulenevale ohule ja vajadusele edendada meediapädevust ning kaitsta riiklikku infokeskkonda. See viitab, et poliitilises päevakorras tõlgendatakse kvaliteetse sisu kättesaadavust ja vajadust edendada meediapädevust turvalisuse võtmes. Ametivõimude tähelepanu ajakirjanduse toetamisele on erinev. Läti ja Leedu on kehtestanud meediaväljaannete toetamiseks meetmed, sealhulgas rahalised, kuid Eestis sellist poliitikat ei ole.
6. Väärinfo tegevusjuhendi rakendamist ei jälgi vastavad ametivõimud Balti riikides aktiivselt. Riigid on endiselt erinevates etappides, et määrata digiteenuste seaduse riiklik koordinaator. Eestis ei olnud digiteenuste koordinaator aruande kirjutamise ajal veel määratud. Lätis peavad ametnikud digiteenuste seaduse rakendamist, mis tegutseb koos tegevusjuhendiga, prioriteediks. Kuna väärinfo tegevusjuhend on vabatahtlik dokument, millele meediaettevõtted on alla kirjutanud, ja suurimad ettevõtted on õiguslikult registreeritud teistes riikides, ei tugine riiklikud ametnikud oma kohustuste täitmisel ulatuslikult tegevusjuhendile.
7. Viimastel aastatel on erinevad mittetulundusühingud ja valitsusvälised organisatsioonid avaldanud mitmeid väärinfo teemalisi aruandeid, uuringuid ja kommentaare. Nende hulka kuuluvad uuringud väärinfo ja kerksuse kohta nendes riikides, arutelud ajakirjanike turvalisuse üle, aruanded meediapädevuse arendamisest jne. Need dokumendid viitavad, et need teemad on avalikus päevakorras pälvinud suurt tähelepanu.
8. Ajakirjanike, sealhulgas faktikontrollijate, professionaalset käitumist kujundavad eetikanormid. Igas riigis on üks või mitu organisatsiooni, millel on oma eetikanormid. Need organisatsioonid saavad harva kaebusi faktikontrollijate töö kohta, kuid Lätis on uuritud kahte sellist juhtumit. Lisaks kuuluvad mitmed faktikontrolliorganisatsioonid rahvusvahelisse faktikontrolli võrgustikku ja Euroopa faktikontrolli standardite võrgustikku. Kõikidel nendel organisatsioonidel on standardid, mis reguleerivad erinevaid faktikontrolli organisatsioonide töö aspekte. Nende organisatsioonide liikmesus eeldab vastamist nende standarditele.
9. Faktikontrollijate tööd reguleerivad ka toimetustes kehtivad kirjutamata reeglid. Faktikontrollijad näevad väärinfo (eriti Venemaa narratiivide) vastu võitlemist, ühiskonna harimist ja poliitikute vastutuselevõtmist oma töö peamise eesmärgina. Faktikontroll tähendab tavaliselt mitme inimese koostööd (artikli teema valimine, allikate kaalumine ja enne avaldamist ülevaatamine). Mõned kriteeriumid, mis määravad, kas väidet kontrollitakse, on selle populaarsus sotsiaalmeedias ja allika tähtsus (näiteks, kas allikas on mõjukas poliitik). Kuid faktikontrollijad kasutavad ka oma professionaalset ajakirjanduslikku hinnangut väite ohtlikkuse ja selle uudisväärtuse osas.